

ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
csapo@eunet.rs

UTASI Csilla

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
csilla.utasi@gmail.com

PENAVIN OLGA ÉS A NYELVJÁRÁSKUTATÁS A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR KULTÚRA KONTEXTUSÁBAN¹

**Olga Penavin i istraživanje dijalekata u kontekstu
jugoslovenske mađarske kulture**

**Olga Penavin and Research into Dialects in the Context
of Hungarian Culture in Yugoslavia**

Penavin Olga a jugoszláviai magyar nyelvjárások kutatását programszerűen, több mint három évtizeden át végezte. Hallgatóival járta a terepet, rögzítette a még élő magyar nyelvi örökséget. A munka kézzelfogható eredménye számos, a jugoszláviai Muravidék, Baranya, a székelytelepek, a szerémségi magyar szigetek, Szlavónia és Bácska, posztumusz Bánát nyelvatlasza. A Tanárnő gyűjtést végzett; a dialektológiai feltárás és anyagrögzítés az adott területek művelődéstörténetének, néprajzának a kontextusában történt. A dolgozat célja a nyelvek és kultúrák határán, a nemzetiségi/kisebbségi nyelvhasználat léthelyzetében megjelenő nyelvjárási gyűjtőmunka kultúrtörténeti, néprajzi, pedagógiai hozadékának a számbavétele, vizsgálata.

Kulcsszavak: nyelvjárás, gyűjtés, művelődéstörténet, néprajz, Penavin Olga

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú, a *Kisebbségi nyelvi, irodalmi és kulturális diskurzusok Délkelet- és Közép-Európában (Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi)* című projektumának keretében készült.

Élet(mű)

Penavin (Borsy) Olga (1916–2001) nyelvész, néprajzkutató, pedagógus „arról a debreceni tájról származik, ahol a nyelvi hagyományok őrzésének, a nyelvi jellegzetességek érzékelésének, a nyelvi ízekre való figyelésnek mély népi gyökerei vannak” (Benkő 1996, 82). Borsy Olga előbb a Dóczy Gimnázium tanulója, majd a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán magyar–latin–olasz szakon diplomázik 1940-ben.

Pályafutása első évében Debrecenben tanít. 1941 és 1944 között a szabadkai leánygimnázium magyar–latin szakos tanárnője. 1947-től 1957-ig az újvidéki tanárképző főiskola tanára, majd „tíz évvel később az Újvidéki Egyetemre került, ahol haláláig dolgozott. Évfolyamokat avatott be a nyelvtudomány és a néprajz rejtelseibe, valamint a modern lingvisztikába” (Fenyvesi 2014, 37). Már ekkoriban fölismeri, „[t]ulajdonképpeni munkánk az lenne, hogy bejárva a magyarlakta falvakat felgyűjtenénk a még létező, de már pusztulásra ítélt népi kincseket, termékeket. Itt mind az anyagi, mind szellemi kincsek gyűjtésére gondolok. Tehát: épület, ruha, eszköz, foglalkozás, tánc, ének, mese stb. gyűjtésére. Lenne anyag bőven mit gyűjteni, csak el kellene már kezdenünk” (Penavin 1950, 795). „Az elkövetkező években megfordul Szalatornyán, Horgoson, Vojlovicán, majd Baranyát és a Murántúlt kutatja” (Bori 1998, 301). 1956-ban védi meg *Die Sprache der ungarischen Bevölkerung der Batschka* című doktori értekezését Göttingenben. Az 1957-től 1984-ig terjedő időszakban az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének docense, rendkívüli tanára, végül rendes tanára és tanszékvezetője. Szerteágazó életművét, tevékenységét több ízben, rangos szakmai, nyelvészeti és néprajzi díjakkal jutalmazták.² A Finnugor Tudományos Társaság levelező, a Magyar Néprajzi Társaság és a Kiss Lajos Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagja.

Penavin Olga Csúry Bálint neveltje.³ Azé a nyelvészprofesszoré, aki a „tervszerű, rendszeres magyar nyelvjáráskutatás” megalapozójaként (Csomortáni 2011, 25) R. Meringer 1909-ben indított *Wörter und Sachen* című folyóiratának a készítésére, az észt és a finn tudomány nyomában, a komplexitás elvét köve-

---

² Szarvas Gábor-díj (1977), Csúry Bálint-emlékérem (1979), Lotz János-emlékérem (1981), a Magyar Népköltársaság Csillagrendje (1988), Szenteleky Kornél-díj (1989), Üzenet-díj (1995), Gyórfy István-emlékérem (1996).

³ „Csúry Bálint 1932-től 1941-ig tanított a debreceni egyetemen a magyar és finnugor nyelvészet professzoraként. Ez az idő az egyetem, illetőleg a magyar nyelvészeti tanszék fennállásának csaknem 100 évéhez képest nem túl hosszú ugyan, mégis ezek alatt az évek alatt Csúry elérte, hogy a népnyelv kutatásnak, vagy ahogyan ő nevezte: a »népnyelvi bűvárlatnak« a Kárpát-medencebeli központja, emblematisz színtere Debrecen lett. A magyar nyelvészttársadalom hosszú évtizedeken át ezzel a kutatási iránnyal azonosította a debreceni magyar nyelvészeti tanszékét, még akkor is, amikor az ott dolgozó szakemberek lényegében véve már nem is végeztek ilyen irányú munkát” (Hoffmann 2011, 41).

ti, a hangtörvények és a szójelentések mellett a szavak jelölte dolgok és tárgyak tanulmányozását is szorgalmazza. Így válik a nyelvészet „a kultúra szolgálóleányává”, a nyelvészet pedig a „népiségtudomány” részeként is felfogható, „ahol a rokon tudományok részletei és az eredményei egymásba épülnek, s ezáltal egy nagyobb egészet, az emeltebb szintű közös tudást szolgálnak” (Hegedűs 2011, 35–36). Csúry Bálint, a fiatal nyelvésztanár, Gombocz Zoltán hatására a népnyelv monografikus feldolgozásának az elképzelését követve a szamosháti nyelvjárás szókincsét gyűjti, hangtani sajátosságait vizsgálja, bejárja a Szatmár megyei szamosháti falvakat, nyelvjárasi szótárt készít (Bakó 1941), a debreceni Magyar Népnyelvkutató Intézet létrehozása során pedig a magyar nyelvjárasi atlasz munkálatainak a beindítását szorgalmazza (Hoffmann 2011). Majd három évtized szorgalmas gyűjtőmunkája során „Csúryben a Gombocztól elvi alapokból kiinduló módszerei elgondolás megtalálta legjobb, sőt egyetlen megvalósítóját” (Bakó 1941, 13), s később ez lesz a mozgatórugója a Csúry által életre hívott népnyelvkutató mozgalomnak is. Csúry Bálint sajátos munkamódszere szakít a korábbi nyelvjárasi munkák ötletszerű dialektusvizsgálatával. A népnyelv monografikus feldolgozása az ún. jelenségmonográfia létrehozását jelenti, amely a tárgyalt nyelvi jelenség összes részletét, annak minden vonatkozását vizsgálja a nyelvtudomány kontextusában. Ekkoriban jelenik meg *Szamosháti szótára* (1935–1936) és *A népnyelvi búvárlat módszere* (1936) című füzet, amelyeket tanítványai „többek visszaemlékezése szerint is – szinte bibliájukként forgattak” (Hoffmann 2016, 3).

Balassa Iván 1936–37-ben ismeri meg Penavin Olgát, az egyetemi hallgatót: „abban az időben a latint tartotta fő tanulmányainak és határozottan emlékszem, hogy a latin–görög szeminárium ajtaja előtt táborozott kedves barátnőjével (Ökrös Irén), ott tanultak, beszélgettek. Bár Csúry Bálint (1886–1941) minden óráján részt vett, sőt a nyelvjárasi gyakorlatokat is szorgalmasan látogatta, mégsem tartozott a »népnyelvkutatók« szoros magjához.” Idővel a helyzet megváltozik, hiszen „a nyelvjárás- és néprajzkutatás Csúry által hangoztatott összefüggése napjainkban senkinél olyan szorosan és szervesen nem kapcsolódik, mint nála” (Balassa 1998, 18). Penavin Olga debreceni egyetemi éveire emlékezve megerősíti Balassa megfigyeléseit:

Az ő [Csúry Bálint] nyelvtörténeti, nyelvjárastani előadásai talán abban a pillanatban nem voltak döntő hatásúak, de elraktároztam őket a tudatom mélyén éppen úgy, mint professzorom személyiségének vonzó jegyeit, viselkedését, viszonyulását tudományágához, az emberekhez, munkatársaihoz, s majd, mikor a körülmények úgy hozták, a „mély”-ből mindezek felszínre kerültek, s döntően befolyásolták nyelvesszé, nyelvjárás-kutatóvá válásomat (Penavin 1991, 200).

Csűry professzor „számára nyilvánvaló volt, hogy a kutatómunkához tanítványok kellenek, olyan munkatársak, akik az általa kitűzött célokért az általa képviselt elvek alapján dolgoznak. Állhatatosan kereste azokat a fiatalokat, akik programjának megfelelhetnek” (Hegedűs 2011, 38). Az ő hatására fordul többek között a népnyelv kutatása felé Imre Samu, Keresztes Kálmán, Penavin Olga, Balassa Iván, Nagy Jenő, Szabó T. Attila.

Penavin Olga számára nemcsak a Gombocz–Csűry-féle vonal módszertani útmutatása lesz fontos kiindulópont, hanem Csűry Bálint 1921 utáni élethelyzete, a kisebbségi magyar tudós pályamodellje, feladatvállalása is példaértékű. Az erdélyi, kisebbségi tudományművelő a többségi (mind a román, mind az anyaországi) tudósokkal ellentétben többszörösen hátrányos helyzetben végzi munkáját. A tudósi szerep mellett a tudomány- és kultúranépszerűsítés, az identitás megőrzésének a felelőssége alól sem bújhat ki, így „az erdélyi tudományművelőnek egyszerre több ember munkáját kellett végeznie, és többféle, sokszor a szakterületétől távolos feladatot kellett a lelki megalázottság, az emberi szabadságkorlátozás” (Szabó T. 1941, 13) ellenére is vállalnia. Vállalnia akkor is, ha „talán azok számára, akik kedvezőbb külső és belső körülmények között csak szakterületük művelésével törődhettek, megmosolyogni való dolog volt az erdélyieknek ez a kontárkodó tudományművelése” (Szabó T. 1941, 14). A kutatómunka mellett Csűry ideje jó részét napilapokba, szépirodalmi, ifjúsági folyóiratokba és néplapokba szánt tudománynépszerűsítő, nyelvművelő, könyvismertető cikkek írására fordította. A „kontárkodás”, a sokoldalúság, amint azt többek között Penavin Olga rangos öröksége is bizonyítja, mindenkoron megkerülhetetlen kiegészítője a kisebbségi kutató pályamodelljének.

Nyelvjáráskutatás a jugoszláviai magyar kultúra közegében

A jugoszláviai magyar (anyanyelvű) kultúrát születése pillanatában (Ispánovics Csapó 2011; Mák 2013), 1918-as és 1945-ös „újraindulásai” időszakában (Bori 1998; Vajda 2006, 2007) s nagyrészt napjainkban is a humán és a társadalomtudományok (irodalomtudomány, nyelvészet, néprajz, helytörténet, kultúrtörténet) dominanciája jellemzi.

A fenti közegbe illeszkedő Penavin Olga a korszerű nyelvészet alapítója és művelője Vajdaságban, a XX. század második felében. Világlátása, témakezelése komplex. A jugoszláviai/vajdasági magyar nyelvi adatok, jelenségek gyűjtőjeként és értelmezőjeként mindig az egész, a nyelvi rendszerben, a szókincsben megmutatkozó ember, közösség hagyományai, gondolat- és érzésvilága érdekli (Benkő 1996).

Penavin Olga tájnyelvi gyűjtőmunkáját, kutatásait a névtan, a kontrasztív nyelvészet, a köznyelv, a szótártudomány és a nyelvművelés kontextusában végzi.

A népnyelv teljességre törekvő, monografikus feldolgozásának az igénye látszik megvalósulni. *Nyelvjárás és köznyelv* című munkájának szemlélete rányomja bélyegét a jugoszláviai magyar nyelvtudományra is. A nyelv konkrét megjelenési formáit, az élő vajdasági nyelvhasználatot vizsgálva a nyelvváltozás folyamata, a konkrét beszédhelyzetben megmutatkozó beszélő érdekli. A kommunikációs folyamatból a kódhasználatra összpontosít, zavartalanul működik-e a beszéd folyamán a kódváltás, milyen mértékben tapasztalható meg a kódtévesztés. A nyelvi variációk, rétegek ismerete mellett fontosnak tartja a nyelven kívüli egységeket is, mert a tudatos nyelvhasználó megnyilatkozása során „a gesztus, a mimika, a térben való mozgás és viselkedés, az időviszonyhoz illő viselkedés, viselkedés a más nemű vagy más generációhoz tartozó személlyel szemben, a saját generációjával kapcsolatban, de az öltözködés, a játék, a művészet, azaz az illető nyelvet éltető *kulturális magatartás* ismerete is igen fontos” (Penavin 1986, 8). A nyelvhasználat komplex megközelítése során jó érzékkel ismeri föl a regionális köznyelv kutatásának fontosságát, s azt is, hogy a nyelvjáráskutatás, a nyelvatlaszok készítésének a folyamatában igencsak rálátni a nyelvjárás és a nyelvi standard viszonyára, a vajdasági regionális köznyelv nagyrészt feltáratlan jelenségeire, arra, miképpen mutatkozik meg, konzerválódik(?) az eltűnőben lévő nyelvjárás a regionális köznyelv beszédfolyamataiban.

Penavin Olga egyrészt „kommunikatív dialektológiát” (Hegedűs 2011, 38) művel, szociolingvisztikai eljárásokat (Sebestyén 1990) alkalmazó nyelvjáráskutatással foglalkozik, másrészt a néprajz felől is vizsgálja kutatása tárgyát, összhangban Csűry Bálint útmutatásával, miszerint „a szókinccset gyűjtő nyelvjáráskutató szakembernek fel kell jegyeznie minden olyan néprajzi jelenséget, mely a terminológia jobb megértését elősegíti” (Balassa 1990, 17), mi több, Csűry szorgalmazta a komplexitás érdekében rajzok, illusztrációk, fényképek egészítésé ki a szöveget. A Tanárnő messzemenően követi Csűry ajánlásait, amikor a *Szlavóniai (kórógyi) szótár* néprajzi vonatkozásait fényképekkel is magyarázza, szemlélteti.

Penavin Olga az újvidéki Hungarológiai Intézetben végzett kutatómunka mellett nyelvészetet oktat az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karán. A Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék hallgatói számára ő a „Tanárnő”, aki az elméleti tudnivalók, a nyelvtudomány legújabb eredményei mellett a terepi munka rejtelseivel, módszertanával is megismerteti őket a vajdasági nyelvjárás-gyűjtőútjaik alkalmával. Hallgatói, tanársegédei hangfelvételeket készítenek, terepi naplót vezetnek, amelyek akár egy-egy jelenségmonográfia nyersanyagaként is kezelhetőek, hiszen tanítványai kéziratos szótáraikba, szószedeteikbe a Tanárnő utasításai nyomán gyakran néhány mondatos néprajzi összefoglalót is

írnak. A népeletre vonatkozó adatokat is följegyzik. A gyűjtések módszertanát, tematikáját elemezve Láncz Irén a módszertani felkészültséget és a tematikai sokféleséget, komplexitást emeli ki, hiszen a mindenkori tanulmányi kirándulások célja az adott tájegységet belakó ember életmódjának, szokásainak és nyelvének a megismerése:

A tanulmányutat a Tanárnő gondosan előkészítette. Az utazás előtt a hallgatók megkapták a feladatok listáját, és választhattak, mivel foglalkoznak majd. Az eredményes gyűjtés egyik 15 előfeltétele az alapos felkészültség. A fiatal gyűjtőknek volt elég idejük tájékozódni a szakirodalomban, kikutathatták, mire kell figyelniük, mire kell rákérdezniük, hogy kell lejegyezniük a hallottakat. És minden bizonnyal utasításokat kaptak arra vonatkozólag is, miként kell beszélgetést kezdeményezniük, hogyan lehet megnyerniük az adatközlők bizalmát. A gyűjtés témáit a tanulmányi út krónikása nem jegyezte le, ám más utak alkalmával ez megtörtént, s mivel nincsenek nagy változások e téren, az egyetemisták az első úton is bizonyára a következőkkel foglalkoztak: a nyelvjárás sajátosságainak leírása, családnevek, személynevek, ragadványnevek és becenevek, növény- és állatnevek, állathívogató és -terelő szavak, földrajzi nevek, népmesék, mondák és balladák, szólások és közmondások, étkezés és főzés, szokások és babonák, lakodalmi szokások, építkezés és házépítés, népviselet, földművelés és a hozzá fűződő babonák, az időjárással kapcsolatos szavak, időjárásjóslás, mesterségek és szókincsük, népi gyermekjátékok, ünnepek és a hozzájuk fűződő szokások, népi gyógyászat, hitélet és szertartások (Láncz 2014, 14–15).

Hoffmann szerint „Penavin Olga abban a tekintetben is a Csűry-iskola talán legszorgalmasabb tanítványának bizonyult, hogy a Csűry által leginkább művelésre ajánlott dialektológiai témákat, műfajokat a legszélesebb körben művelte” (Hoffmann 2016, 8).

A jugoszláviai magyar nyelvjárások kutatása során begyűjtött, lejegyzett dialektológiai szövegkorpuszt a Tanárnő különféle kiadványokban adta közre. Rajsli Ilona tipizálása nyomán a Penavin-féle nyelvjárasi anyag népdal- és népbalada-lejegyzésekben, tájszógyűjteményekben, szótárakban, nyelvjárasi atlaszokban, helynévgyűjteményekben, mesegyűjteményekben, szokásokat, hagyományokat lejegyző munkák szövegeiben, tanulmányokban, monográfiákban előforduló példaanyagban, valamint népi növénynevek gyűjteményében érhető el (Rajsli 2004).

A népnyelvbe kódolódott kultúrtörténet a jugoszláviai/vajdasági magyar népi kultúra sokszínű múltjáról árulkodik. Penavin Olga tájszógyűjteménye,

nyelvjárási szótárának két kiadása, nyelvatlaszai, helynévgyűjteményei⁴ az egyes népcsoportok, tájegységek (Muravidék, Baranya, Szlavónia, Bácska, székelység, Bánát) hely- és kultúrtörténeti szintéziseiként is értelmezhetőek.

A Tanárnő hitvallása szerint

[t]udott dolog, hogy a nyelvet beszélő ember nélkül nem lehet vizsgálni a nyelvet. Nincs valamilyen absztrakt, kilúgozott, a külső körülmények hatásától megszabadított és megszabadult nyelv. Ha a nyelvtudósok próbálnak is viszonyulni ilyen módon a nyelvhez, a nyelv tényeihez, ez a vizsgálati mód csakis a nyelv pusztá megragadását, matematikai képletekbe kényszerítését eredményezheti. Nincs mögötte a beszélő ember s beszélő társa a maga körülményeinek bonyolultságával, megnyilvánulásának számos apró finomságával (Penavin 1984, 3).

A „szakma”, a tudós kollégák a Penavin-életmű fontos jellemzőjeként, különleges értékeként emelik ki a fenti kutatói attitűdöt. Balogh Lajos meglátása szerint „Penavin Olga egész életében nem tudta, de talán nem is akarta szétválasztani a nyelvészeti és a néprajzi gyűjtőmunkát. Nyelvészként is néprajzos volt és néprajzusként is nyelvész. Kutatóterületeinek falvait járva nemcsak a tájszólást figyelte, az emberek beszédét, hanem a környezetüket is, azt a paraszti világot, amelyben adatközlői élnek. A szavak mögött kereste a tárgyi valóságot” (Balogh 2002, 117). Beszédes Valéria úgy látja, „[n]emcsak a tárgyi néprajznak kiindulópontja ez a munka, hanem a folkloristák számára is nélkülözhetetlen. Hiedelemanyagát érdemes volna kicédulázni. [...] Hasonló tanulással szolgálna a szólások, közmondások lajstrombavétele és rendszerezése is, mert alig van olyan oldal a szótárban, amelyiken legalább egy-két állandó szókapcsolat ne volna. Jól tájékoztat bennünket a szokások leírása és a gyermekjátékok ismertetése” (Beszédes 1976, 361). Balassa Iván a *Szlavóniai (kórógyi) szótárt* értékelve kiemeli, „nemcsak nagyszerű nyelvi forrás, hanem segítségével meg lehetne írni az azóta romokban heverő Kórógy néprajzát” (Balassa 1998, 18). Hoffmann István a Penavin Olga munkáiban erőteljesen megmutatkozó néprajzi szemlélet kapcsán megjegyzi, a Tanárnőt a folklor és a tárgyi néprajz egyaránt érdekelt. Gyűjtői és kutatói motiváltságának fontos ismérve, hogy „ez a szemléletmód nem csupán kísérő elemként van jelen, hanem módszertani szervező elvé lép elő: a szlavóniai nagycsaládszervezetről írott munkája (1981), mese- és népballada-gyűjteményei (1976, 1984) jelzik többek között pályájának ezt a vonulatát. A fentiek alapján nem hiába tekintik őt a néprajz kutatói is tudó-

⁴ Penavin Olga tiszteletére: Adatok Penavin Olga bibliográfiájához. [Összeállította Csapó Julianna]. Újvidék: Hungarológia Szak, 1997, 135. Különlenyomat a *Hungarológiai Közlemények* 1996/4. számából, 1996, 101–135.

mányuk teljes jogú, kiváló képviselőjének” (Hoffmann 2016, 9). Penavin Olga társadalomnéprajzi munkáinak elméleti és szakmai alapjait vizsgálva Utasi Csilla arra a kérdésre keresi a választ, „hogya a partikuláris néprajzi leírásoktól hogyan juthatunk el a teljes népi kultúra általánosan érvényes bemutatásához” (Utasi 2016, 82), lehetséges-e az egyedi esetekből összeálló korpusz alapján általánosítani, jelenségtípusokat formálni, szabad-e egységes népi kultúrát feltételezni a jugoszláviai magyarságot vizsgálva. A bomlófélben lévő baranyai, vajdasági közeg kontextusában inkább az egyedi esetleírások módszertanát látja gyümölcsözőbbnek. Penavin Olga társadalomnéprajzi munkáit ebben az összefüggésben „a vajdasági magyar népi kultúráról alkotandó átfogó kép” (Utasi 2016, 86) előképének tekinti. Benkő Loránd „leletmentő munkaként” értékeli Penavin Olga tevékenységét (Benkő 2010). A vajdasági magyar író, az egykori Penavintanítvány kettős identitásarchívumként tekint Penavin Olga opusára, mert „a délvidéki magyar nyelvi és néprajzi hagyomány bizonyos értelemben egy töről fakad: ott rejtőzik Penavin Olga tudományos munkáiban, szlavóniai, bácskai, bánáti és muravidéki könyveiben” (Fenyvesi 2014, 36). Penavin Olga könyvei „a magyar nyelvtudomány, a szellemi és tárgyi néprajz, valamint a művelődéstörténet és még sok más tudományág örökbecsű, soha el nem évülő kincseshányái lesznek, míg magyarul harangoznak”, írja Balassa Iván (Balassa 1998, 246).

Emléke, kultusza

Penavin Olga alakja, életműve, szövegei, adattárai manapság nemcsak mindenkori tudományunk kanonizált alkotásai, hanem a vajdasági magyar kulturális tradíció nélkülözhetetlen identitásőrző szegumentumai is. A kanonizálódás folyamatát az életmű lezárultával egyre inkább követi a kultuszképződés jelensége is.

1980-ban *Egy kutató munkája* címmel dokumentumfilmben ismerkedhetett meg a nyilvánosság Penavin Olgával. Bő negyed évszázad múltán a film alkotója, Németh Árpád a következőképpen vall a Tanárnő személyiségéről:

Az úton Szlavónia felé és forgatás közben ismertem meg közelebbről. Előzőleg már többször találkoztunk a tanszéken, vagy különböző előadásokon, de ilyenkor csak pár kedves szót váltottunk és annyiban maradt az egész. A műsorkészítés alatt ismertem meg hallatlan tapintatosságát, kapcsolatteremtő képességét, kedvességét, közvetlenségét és humorérzékét. Utazás közben reménykedtem, hogy kifaggathatom. Gondoltam, közelebbről megismerem életútját, munkásságát, de fordítva történt a dolog. Őt minden érdekelte, így a televíziózás is. Ő faggatott ki engem úgy, hogy észre sem vettem (Németh 2006).

1996-ban Penavin Olga nyolcvanéves. Születésnapja alkalmából *A magyar nyelvészeti oktatás és nyelvészeti kutatás útjai* címmel tudományos konferenciával köszöntötték egykori munkatársai, tanítványai, barátai az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén. A konferencia anyaga az intézmény tudományos folyóiratában, a *Hungarológiai Közleményekben* s a vonatkozó folyóiratszámról készült különlenyomat formájában látott napvilágot.

2001-ben a Tanárnő 85. születésnapja alkalmából az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke a nemzetközi *Egyetemi nyelvészeti napokat* Penavin Olga munkásságának szentelte. A konferencia mellékrendezvénye egy alkalmi életműkiállítás volt. Sajnos, a Tanárnő még a konferencia előtt, október 25-én távozott az élők sorából.

Danyi Magdolna nyugalmazott egyetemi tanár kezdeményezésére 2011. október 25-én az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke, valamint a Magyar Nemzeti Tanács emléktáblát helyezett el Penavin Olga palicsi lakóházára. A professzor asszony 1944-től haláláig az eszterdői egy részében újvidéki lakásában élt, másik felét palicsi villájában töltötte. Az épületre helyezett táblát a Tanárnő halálának tizedik évfordulóján leleplezték le.

2012-ben a lendvai (szlovéniai) Bánffy Napok keretében nemzetközi tudományos emlékkonferenciát tartottak Penavin Olga tiszteletére. Penavin Olga muravidéki gyűjtőútjairól, az ott lejegyzett nyelvészeti, illetve néprajzi anyagról vajdasági és szlovéniai magyar kutatók beszéltek. A tanácskozás anyaga a *Penavin Olga a Muravidéken* (2014) című konferenciakötetben jelent meg.

A szabadkai székhelyű Kiss Lajos Néprajzi Társaság 2016. május 11-én megemlékezett Penavin Olgáról. A helyi temetőben megkoszorúzták a száz éve született néprajzkutató, nyelvész és pedagógus sírját, a palicsi Penavin háznál pedig az emléktáblára helyeztek koszorút. Május 12-én a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar dísztermében néprajzi emlékkonferenciát tartottak *Fénytörés* címmel a Tanárnő hagyatékáról, a gyűjtések lehetséges kontrollanyagokként történő hasznosításáról, néprajzi, művelődéstörténeti vonatkozásairól.

Az újvidéki Magyar Tanszék 2016. október 25-én ismét az *Egyetemi nyelvészeti napok* keretében *Penavin Olga 100* címmel szervezte meg nemzetközi tudományos konferenciáját, nyitotta meg emlékkiállítását, és mutatta be a Tanárnőről készült kisfilmet.

Penavin Olga hagyatéka az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken, valamint a zentai Vajdasági Magyar Művelődési Intézetben kutatható. Az életmű utóéletét tekintve a hozzáférés, a kutathatóság az a mozzanat, ami valóban élővé, mindenkor jelenlevővé teszi a vonatkozó életművet, mind a kánon, mind a kultuszformálódás/formálás, s nem utolsósorban az identitásmegegyezés szempontjából. Bárczi Géza szavaival élve „[a] tudós munkáját, a dolgok természeté-

nél fogva, nagyrészt feledésbe borítja az új, követő nemzedék több tudományos eredményen, újonnan fölvetett termékeny szempontokon alapuló tevékenysége. [...] Azaz mégsem. Minden új lépést az előzőleg megtett lépés tesz lehetővé. [...] A ma tudományos igazságai a régié, az elődök tudásán meg eredményein épültek, és botlásán meg tévedésein okulva emelkedtek” (Bárczi 1943).

Az újvidéki és a palicsi mindennapokban, a Szentendrei út közelében és a Kanizsai út mellett egy-egy utcanév emlékeztet bennünket arra, hogy Penavin Olga egyaránt része mindkét vidék kulturális emlékezetének. Silling István szavai szintén a nagy munkabírási, elhivatott dialektológus metamorfózisára hívja föl a figyelmet, hiszen Penavin Olga „az a debreceni származású tudós tanárunk, aki bár felnőtt korában ismerkedett meg a déli magyar nyelvterület nyelvjárási sajátosságaival, mégis e tudományterület legkiválóbb itteni ismerőjévé lett” (Silling 2014, 23–24).

Irodalom

- Bakó Elemér. 1941. Csűry Bálint élete és munkássága. In *Magyar Néprajz III.*, szerk. Bárczi Géza–Szabó T. Attila. 7–38. Debrecen–Kolozsvár: Magyar Néprajzkutató Intézet–Erdélyi Tudományos Intézet.
- Balassa Iván. 1990. A nyelvjárási és néprajzi kutatás kapcsolata Csűrynél és azóta. *Magyar Nyelvjárások* (28–29): 15–26. <http://mnytud.arts.unideb.hu/mnyj/1-31/mnyj28-29.pdf> (2019. okt. 10.)
- Balassa Iván. 1998. Penavin Olga köszöntése. *Néprajzi Látóhatár* (3–4): 18–20.
- Balogh Lajos. 2002. Penavin Olga (1916–2001). *Magyar Nyelv* (1): 116–118.
- Bárczi Géza. 1943. *Csűry Bálint emlékezete*. Különnyomat a m. kir. Tisza István Tudományegyetem 1941–42. tanévi Évkönyvéből. Debrecen.
- Benkő Loránd. 1996. [Penavin Olga köszöntése]. *Hungarológiai Közlemények* (4): 82–87.
- Benkő Loránd. 2010. *Magyar nyelvtudósok a XX. században: Méltatások, emlékezések*. Budapest: Argumentum.
- Beszédes Valéria. 1976. Egy nyelvészeti munka néprajzi tanulságai. *Üzenet* (6–7): 360–361. http://adattar.vmmi.org/cikkek/21380/uzenet_1976_0607_19_egy_nyelveszeti_munka.pdf (2019. okt. 22.)
- Bori Imre. 1998. *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Újvidék: Forum Könyvkiadó. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf12033.pdf (2019. okt. 3.)
- Csomortáni Magdolna. 2011. Csűry Bálint, az erdélyi nyelvjáráskutatás megalapítója. *Magyar Nyelvjárások* (49): 5–34. <http://mnytud.arts.unideb.hu/mnyj/49/mnyj49.pdf> (2019. szept. 12.)
- Fenyvesi Ottó. 2014. Amnesia Temporis: Gondolatok egy tanulmányút kapcsán. In *Penavin Olga a Muravidéken*, szerk. Halász Albert. 33–38. Lendva: Lendva Községi Magyar Nemzeti Önkormányzati Közösség, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.

- Hegedűs Attila. 2011. Csűry Bálint, a dialektológus. *Magyar Nyelvjárások* (49): 35–40. <http://mnytud.arts.unideb.hu/mnyj/49/mnyj49.pdf> (2019. szept. 16.)
- Hoffmann István. 2011. Csűry Bálint, a debreceni egyetem tanára. *Magyar Nyelvjárások* (49): 41–50. <http://mnytud.arts.unideb.hu/mnyj/49/mnyj49.pdf> (2019. szept. 22.)
- Hoffmann István. 2016. Penavin Olga és a Csűry-iskola. *Hungarológiai Közlemények* (4): 1–12.
- Ispánovics Csapó Julianna. 2011. *A bácskai magyar irodalmi kultúra előtörténete a régió magyar könyvkiadása szempontjából*. Újvidék: Bölcsészettudományi Kar.
- Láncz Irén. 2014. Penavin Olga gyűjtőútjai a Muravidéken. In *Penavin Olga a Muravidéken*, szerk. Halász Albert. 13–22. Lendva: Lendva Községi Magyar Nemzeti Önkormányzati Közösség, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- Mák Ferenc. 2013. *A magyar irodalom kialakulása és története a Bácska és Bánság területén: Doktori értekezés*. Újvidék: Bölcsészettudományi Kar.
- Németh Árpád. 2006. A tanárnők tanárnője: Dr. Penavin Olga. In *Uő. A kamera mögül: Történetek az Újvidéki Televízió fejlődéséből*, <http://mek.oszk.hu/04700/04762/html/> (2019. szept. 1.)
- Penavin Olga. 1950. Szlavóniai sziget-magyarság. *Híd* (11): 795–801.
- Penavin Olga. 1984. *Horvátországi (szlavóniai) magyar nyelvjárási atlasz*. Újvidék: Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Penavin Olga. 1986. *Nyelvjárás és köznyelv*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Penavin Olga. 1991. Rá lehet tenni egy egész életet. In *A nyelvészetről – egyes szám, első személyben*, szerk. Sz. Bakró-Nagy Marianne–Kontra Miklós. 199–203. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete.
- Rajslji Ilona. 2004. A vajdasági nyelvjárások és a regionális köznyelv korpuszának gyűjtése. In *Mi ilyen nyelvben élünk: Nyelvészeti és korpuszvizsgálati tanulmányok*, szerk. Papp György. 15–28. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Sebestyén Árpád. 1990. A szociolingvisztika elemei Csűry Bálint népryelvkutató iskolájában. *Magyar Nyelvjárások* (28–29): 47–65.
- Silling István. 2014. A nyelvjárás- és néprajzkutató Penavin Olga professzorról és muravidéki gyűjtéseinek anyagából. In *Penavin Olga a Muravidéken*, szerk. Halász Albert. 23–32. Lendva: Lendva Községi Magyar Nemzeti Önkormányzati Közösség, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- Szabó T. Attila. 1941. Csűry Bálint. 1886. február 13.–1941. február 13. *Magyar Nyelv* (2): 65–72.
- Utasi Csilla. 2016. Penavin Olga néprajzi tárgyú írásai. *Hungarológiai Közlemények* (4): 80–87. [file:///C:/Users/juli/Downloads/1947-Article%20Text-3538-1-10 20170221.pdf](file:///C:/Users/juli/Downloads/1947-Article%20Text-3538-1-10%20170221.pdf) (2019. okt. 16.)
- Vajda Gábor. 2006. *Remény a megfélemlítettségben: A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete, 1945–1972*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Vajda Gábor. 2007. *Az autonómia illúziója: A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete, 1972–1989*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Julijana IŠPANOVIČ ČAPO–Čila UTAŠI

OLGA PENAVIN I ISTRAŽIVANJE DIJALEKATA U KONTEKSTU JUGOSLOVENSKE MAĐARSKE KULTURE

Olga Penavin se preko tri decenije programski bavila istraživanjem jugoslovenskih mađarskih dijalekata. Sa svojim studentima vršila je terenski rad, beležila i danas živo mađarsko jezičko nasleđe. Plod njenog rada predstavljaju jezički atlasi jugoslovenskog Pomurja, Baranje, sekeljskih kolonija, mađarskih jezičkih ostrva u Sremu, Slavoniji, Bačkoj i, posthumno, Banatu. Profesorka Penavin je vršila prikupljanje podataka, dijalektološka istraživanja i beleženje građe u kulturnoistorijskom i etnografskom kontekstu navedenih područja. Cilj ovog rada je ispitivanje i prikazivanje kulturnoistorijskih, etnografskih i pedagoških rezultata dijalektološkog sakupljačkog rada vršenog na granici jezika i kultura u svakodnevnoj upotrebi jezika nacionalnosti/manjina.

Ključne reči: dijalekt, sakupljački rad, istorija kulture, etnografija, Penavin Olga

Julianna ISPÁNOVICS CSAPÓ–Csilla UTASI

OLGA PENAVIN AND RESEARCH INTO DIALECTS IN THE CONTEXT OF HUNGARIAN CULTURE IN YUGOSLAVIA

Olga Penavin was researching Hungarian dialects in Yugoslavia for more than three decades. She did field work with her students, capturing the still living Hungarian language heritage. The tangible results of her work are many, such as the language atlases of the Yugoslavian Mura region, Baranja, the Sekely colonies, Hungarian language islands in Srem, Slavonia and Backa, and – posthumously – of Banat.

Professor Penavin performed data collection, dialectological research and recording of material in the cultural, historical and ethnographic context of the above mentioned areas. The aim of this paper is to examine and present the cultural, ethnographic and pedagogical results of dialectological collecting work on the border of languages and cultures in the daily use of national / minority languages.

Keywords: dialect, data collection, cultural history, ethnography, Penavin Olga